

До спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-51
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, буд. 77

ВІДГУК

офіційного опонента Притики Юрія Дмитровича на дисертацію Лаврова Вячеслава Вячеславовича на тему: «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд у цивільних справах відповідно до міжнародних стандартів цивільного судочинства передбачає необхідність функціонування ефективних процедур не лише на рівні першої інстанції, однак і під час перегляду судових рішень. Структура системи переглядів у цивільних справах зазнала змін внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII, наслідком чого стала інституалізація перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві. Чинна редакція ЦПК України виходить із розрізнення нововиявлених і виключних обставин як самостійних підстав для перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Такий підхід є новим для національного законодавства і загалом відповідає стандартам права на справедливий судовий розгляд, закріпленим у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практиці Європейського суду з прав людини, зокрема принципу правової визначеності та такому його елементу, як правило остаточності судових рішень *res judicata*. Водночас у теорії та судовій практиці виникає чимало проблемних питань, пов'язаних із розумінням сутності зазначеного виду перегляду, його позаінстанційної природи, характеристикою окремих нововиявлених і виключних обставин, особливостями процесуальної форми провадження за нововиявленими або виключними

обставинами, реалізацією окремих гарантій права на справедливий судовий розгляд у цьому виді провадження тощо. Вищевказане очевидно актуалізує необхідність подальшого теоретичного дослідження перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві для цілей забезпечення ефективності цивільного судочинства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій.

Обґрунтовано визначивши об'єкт та предмет дослідження, автор поставив за мету надати комплексну структурно-функціональну характеристику перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як екстраординарного позаінстанційного виду перегляду судових рішень, що набрали законної сили, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо змін до національного цивільного процесуального законодавства і практики національних судів з урахуванням конвенційних гарантій права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Завдяки детальному дослідженню теоретичних аспектів перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як самостійного виду провадження, його структурно-функціональної характеристики, особливостей законодавчого регулювання та процесуальної форми, були сформульовані положення, висновки та рекомендації, що свідчать про виконанні завдання та досягнення автором заявленої мети дослідження.

Результативність наукового дослідження обумовлюється охопленням великої кількості наукових джерел, узагальненням судової практики і вмілим застосуванням сучасних методів наукового пізнання. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості, що підтверджується значним обсягом опрацьованих джерел, серед яких праці знаних процесуалістів різних історичних періодів. Окремо слід відзначити широке застосування у дисертації практики Європейського суду з прав людини та Верховного Суду. Це доводить високий науково-практичний рівень роботи, свідчить про глибину та виваженість наукових висновків, а також викладених у дослідженні практичних рекомендацій.

Критерієм обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій також є можливість їх впровадження у практичну діяльність. Отримані результати дослідження мають практичне значення, оскільки їх може бути використано у процесі удосконалення цивільного процесуального законодавства України шляхом внесення запропонованих автором змін, спрямованих на підвищення ефективності перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків, рекомендацій. Усі розділи та підрозділи дисертації за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку цивільного процесуального права слід вважати вагомими та вдало викладеними. Аналіз змісту дисертації дозволяє послідовно дослідити процес втілення ідей і думок автора у тексті наукової роботи, виділити найбільш переконливі аргументи, а також питання, які потребують подальших досліджень.

Наукова новизна отриманих положень дисертації Лаврова В. В. обумовлена тим, що представлена ним робота є оригінальним дослідженням перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як екстраординарного і позаінстанційного перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у контексті європейських стандартів права на справедливий судовий розгляд, закріплених у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. До найбільш вагомих результатів, що відображають наукову новизну роботи, на думку опонента, слід віднести положення у яких:

- надано теоретичну конструкцію перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві, що за своєю сутністю у структурно-функціональному вимірі характеризується як самостійне провадження цивільного судочинства, і має такі конститутивні ознаки: а) екстраординарність, яка полягає у тому, що зазначений вид перегляду є переглядом судових рішень, які набрали законної сили, який можливий лише за наявності прямо визначених в законі істотних підстав, сформульованих із дотриманням вимог до якості закону, що виключає можливість свавільного втручання у права та свободи людини і громадянина; б)

позаінстанційний характер; в) легітимність, що має оцінюватися в контексті принципів верховенства права, зокрема таких його складових, як правова визначеність і *res judicata*; г) відповідність мінімальним гарантіям права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) тією мірою, якою ці гарантії не суперечать сутності відповідного перегляду;

– виокремлено три доктринальні моделі провадження за нововиявленими або виключними обставинами: а) консолідовану, в якій етап встановлення нововиявлених або виключних обставин і етап власне перегляду судового рішення не диференційовані в процесуальному законодавстві; б) послідовну, яка передбачає виокремлення таких етапів, як: і) встановлення факту наявності або відсутності нововиявлених обставин і скасування судового рішення, ii) власне перегляд цивільної справи повністю або частково з урахуванням нововиявлених або виключних обставин; в) дискреційну, відповідно до якої за загальним правилом перегляд відбувається за правилами послідовної моделі, однак за умови, що характер нововиявлених або виключних обставин дозволяють переглянути справу в тому ж судовому засіданні і сторони не заперечують проти цього, обидва етапи мають місце в одному судовому засіданні;

– визначено як важливий аспект реалізації основоположного принципу верховенства права, що перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами пов'язаний із необхідністю дотримання балансу між правовою визначеністю, зокрема такою її складовою, як остаточність судових рішень *res judicata*, і правом особи на доступ до суду у процедурах перегляду судових рішень з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб без надмірного формалізму та процесуального пуризму;

– виходячи з природи перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами виокремлено дві його функції: а) загальну, яка полягає у забезпеченні реального, а не ілюзорного судового захисту із дотриманням міжнародних стандартів цивільного судочинства у ситуаціях, коли наявні істотні порушення під час первісного розгляду справи, які унеможливають залишення за судовим рішенням статусу *res judicata*; б) субсидіарну, яка полягає у виконанні міжнародних зобов'язань,

які взяла на себе Україна у світлі необхідності забезпечення *restitution in integrum* у випадках, коли держава допустила порушення конвенційних прав і на національному рівні необхідне вжиття заходів індивідуального характеру;

– обґрунтовано, що гарантії права на справедливий судовий розгляд (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін і змагальність судового процесу, незалежність і безсторонність суду, встановленого законом, публічність судового розгляду тощо) поширюються на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами тією мірою, якою це не суперечить самій сутності цього перегляду, тому такі гарантії можуть бути обмежені з урахуванням принципу пропорційності, а їх обсяг є прямо похідним від обсягу гарантій, які надаються судом тієї інстанції, яка здійснює зазначений вид перегляду у конкретній справі;

– запропоновано розрізнити нововиявлені та виключні обставини як підстави для перегляду, виходячи із наявності/відсутності судової помилки в суб'єктивному значенні при первісному розгляді справи, відповідно до чого перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами розглядається як такий, що не пов'язаний із виправленням судових помилок у судовому рішенні, а перегляд судових рішень за виключними обставинами спрямований на виправлення помилки у діях судді, що свідчить про незаконність судового рішення, водночас екстраординарний характер такої помилки, що пов'язаний із необхідністю поновлення *restitution in integrum* для заявника, передбачає необхідність встановлення особливого порядку її виправлення;

– визначається як субсидіарний, характер перегляду судових рішень з підстави, передбаченої п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК, стосовно конвенційного механізму захисту прав, з огляду на що такий перегляд є можливим не у всіх без винятку випадках визнання ЄКПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань, а лише у тих, які вимагають вжиття заходів індивідуального характеру, не пов'язаних із присудженням справедливої сатисфакції, для відновлення *restitutio in integrum*;

– доведено з точки зору юридичної техніки і єдності процесуальної форми доцільність спільної законодавчої регламентації провадження за нововиявленими і

виключними обставинами у цивільному судочинстві, на підставі чого у загальному механізмі правозастосування виокремлено п'ять рівнів правового регулювання порядку розгляду справи у відповідному виді провадження, а саме: а) загальні правила цивільного судочинства; б) правила спрощеного позовного провадження; в) правила розгляду справи у суді тієї інстанції, де переглядається справа (суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції); г) загальні правила перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; д) спеціальні правила перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, закріплені для такої підстави, як визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань (п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК).

Крім того, на увагу заслуговують запропоновані авторські визначення нововиявлених і виключних обставин (стор. 98-99, 124 дисертації), а також класифікаційні критерії нововиявлених обставин та їх видів (стор. 100 дисертації). Оригінальною є інтерпретація перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами як: а) самостійного правозастосовного циклу, що становить собою одну з ітерацій стадій логічної послідовності в процесі правореалізації; б) самостійного провадження цивільного судочинства, що за дискреційної моделі складається із трьох основних стадій, якими є: а) відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами; б) підготовка справи до розгляду; в) розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та ухвалення рішення, що включає: і) встановлення наявності або відсутності нововиявлених або виключних обставин; іі) повторний розгляд справи в межах встановлених нововиявлених або виключних обставин (стор. 95 дисертації).

Поряд із теоретичними положеннями, завдяки ґрунтовному аналізу цивільних процесуальних норм, а також узагальненню судової практики, автором було сформульовано низку конкретних пропозицій щодо внесення змін та доповнень до ЦПК України для цілей оптимізації процедури перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (стор. 201-203 дисертації).

Крім вищевказаних, також низка інших положень дисертації сприяє удосконаленню та подальшому розвитку науки цивільного процесу в контексті формування системи знань про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Окремо слід відзначити висновки, пропозиції та рекомендації, які сформульовані у дослідженні та відповідають вимогам наукової новизни.

Оцінка змісту дисертації. Зміст дослідження відповідає заявленій темі та запропонованому плану роботи. Структура та обсяг детерміновані обраним предметом, метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі визначено об'єкт та предмет дисертації, його мету і завдання, обґрунтовано вибір теми дослідження, наведені основні положення новизни, практичне значення одержаних результатів, їх апробація, а також окреслено загальну структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ роботи присвячений дослідженню концептуальних підстав перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та його місцю в системі переглядів судових рішень у цивільному судочинстві. В межах цього розділу автор аналізує генезу національної моделі перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами на різних історичних етапах, а також досліджує природу та сутнісну характеристику зазначеного виду перегляду. Особлива увага приділена ґрунтовному аналізу реалізації гарантій міжнародного стандарту права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) під час провадження у справах за нововиявленими або виключними обставинами, на основі чого зроблені обґрунтовані висновки про сферу застосування відповідних конвенційних положень та можливість обмеження окремих гарантій права на справедливий суд у зазначеному виді провадження з урахуванням вимог принципу пропорційності та правової визначеності. Автор детально характеризує зарубіжний досвід законодавчої регламентації проваджень та процедур, що є аналогами вітчизняного перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, що дозволяє виокремити та

проаналізувати три доктринальні моделі відповідного виду перегляду судових рішень – консолідовану, послідовну та дискреційну.

Другий розділ роботи присвячений структурно-функціональній характеристиці перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Тут автором досліджуються окремі види нововиявлених та виключних обставин, які є підставами для відповідного виду перегляду, визначаються універсальні та спеціальні умови їх застосування. Автор характеризує право на звернення до суду із заявою про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та умови його реалізації, а також здійснює критичний аналіз процесуального порядку провадження за нововиявленими або виключними обставинами, окреслюючи подальші шляхи його модернізації.

Висновки дисертації кореспондуються із положеннями наукової новизни, висвітленими у вступі, а також із загальним текстом роботи, є обґрунтованими, виваженими та достовірними.

Дискусійні положення дисертації та зауваження до її змісту. Дослідження Лаврова В. В. позбавлене концептуальних недоліків, системних прогалин та суперечностей.

Водночас, його окремі положення мають дискусійний характер, тому потребують додаткового обговорення під час захисту.

1. Автором досить ґрунтовно проаналізована модель національної конституційної скарги та зроблено висновок про те, що перегляд судових рішень з підстави, передбаченої п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, слугує меті *restitutio in integrum* для заявника у випадках визнання Конституційним Судом України неконституційними законодавчих положень. Разом з тим, сучасна практика Верховного Суду фактично заблокувала перегляд судових рішень з цієї підстави. Зважаючи на зазначене, під час захисту доцільно було б почути думку дисертанта стосовно шляхів удосконалення національного процесуального законодавства та судової практики з метою забезпечення ефективної реалізації зазначеного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина.

2. Усталеним у науковій літературі є підхід, відповідно до якого під час перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами суд не здійснює виправлення судових помилок під час первісного розгляду справи. Водночас дисертантом висловлена позиція, відповідно до якої диференціація підстав цього виду перегляду на нововиявлені та виключні обставини має здійснюватися залежно від наявності або відсутності помилки суду під час первісного розгляду справи. Зважаючи на зазначене, подальшої аргументації потребує питання розрізнення судової помилки в об'єктивному та суб'єктивному значенні, а також практичних наслідків такого розподілу.

3. Дисертант зазначає, що перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами має відбуватися з неухильним дотриманням належних процедур і відповідати мінімальним гарантіям права на справедливий судовий розгляд, закріпленим у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін та змагальність судового провадження, незалежність та безсторонність суду, встановленого законом, публічність тощо) тією мірою, якою ці гарантії не суперечать сутності відповідного провадження, що також може допускати легітимні обмеження та усічений обсяг таких гарантій (стор. 195 дисертації). Під час захисту доцільно з'ясувати позицію автора щодо того, які саме гарантії п. 1 ст. 6 ЄКПЛ можуть бути обмежені, а також які критерії мають використовуватися для оцінки легітимності таких обмежень.

4. Дискусійним є позиція автора стосовно розширення переліку суб'єктів, які мають право подавати заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, за рахунок надання такого права особам, які не брали участь у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки, якщо такі особи вступили до участі у справі під час апеляційного або касаційного перегляду. Сучасна практика Верховного Суду, яка була проаналізована у дисертації, виходить із протилежного підходу, враховуючи екстраординарний характер зазначеного виду перегляду та той факт, що згадані суб'єкти мають реалізовувати своє право передусім в процедурах апеляційного а касаційного видів перегляду.

Водночас, висловлені зауваження стосуються дискусійних питань та не ставлять під сумнів концептуальні положення дисертації та наукових результатів, отриманих автором.

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувача. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено в 6 наукових працях: три статті в періодичних наукових виданнях категорії «Б», включених до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Міністерством освіти і науки України, і тези трьох доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертацію виконано українською мовою з правильним і коректним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження – науковий.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Дисертація є самосійною науковою працею, яку виконано з суворим дотриманням вимог академічної доброчесності. Наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно й обґрунтовані на підставі власних досліджень.

Конфлікт інтересів. Опонент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів у взаєминах зі здобувачем та/або його науковим керівником.

Висновок. Подана до захисту дисертація Лаврова Вячеслава Вячеславовича на тему «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві» є комплексним, завершеним та самостійним науковим дослідженням. Отримані результати є науково-обґрунтованими та у своїй сукупності сприяють розвитку науки цивільного процесуального права, визначають шляхи удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства у сфері перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, викладені в опублікованих автором працях. Дисертація В. В. Лаврова за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Лаврова Вячеслав Вячеславович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Юрій ПРИТИКА

Відомо за СІ
Вчена Рада
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
29.01.2022

